

IDEJE REFORMNE PEDAGOGIJE U DJELOVANJU MILJENKA VIDOVIĆA U BOSNI I HERCEGOVINI

SNJEŽANA ŠUŠNJARA

Sveučilište u Sarajevu, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju
University of Sarajevo, Faculty of Philosophy, Department of Pedagogy

UDK: 37.01(497.6)(091)“1923/1926“
Pregledni članak / *Review article*

Primljeno / *Received*: 23. V. 2017.

Uspješan prosvjetni radnik mora, uz profesionalnu (stručnu), posjedovati i socijalnu kompetenciju (emocionalne i socijalne vještine). Cilj istraživanja je utvrđivanje razlika u socijalnim vještinama i kompetencijama prosvjetnih radnika Srednjobosanskog i Zeničko-dobojskog kantona u odnosu na: dob, radni staž, stupanj obrazovanja te vrstu zanimanja prosvjetnog radnika. Ispitana su 272 sudionika različitih prosvjetnih profila iz privatnih ili javnih odgojno-obrazovnih ustanova, primjenom Upitnika odgojiteljskih kompetencija te Inventara socijalnih vještina. Utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika u skupu socijalnih vještina i kompetenciji, prema socio-demografskim obilježjima: stupnju obrazovanja sudionika, dobi, radnom iskustvu i vrsti zanimanja. Sudionici dobne grupe u rasponu 31 - 40 godina imaju najveću emocionalnu kontrolu. U emocionalnoj i socijalnoj kontroli prednjače sudionici s visokom stručnom spremom. Radno najneiskusniji sudionici superiorni su u vještinama emocionalne kontrole i socijalne izražajnosti. Direktori su superiorni u odnosu na ostale profile zanimanja u socijalnoj izražajnosti i socijalnoj kontroli. Stoga programe treninga socijalnih vještina treba prilagoditi socio-demografskom profilu prosvjetnog radnika.

KLJUČNE RIJEČI: *diskriminacijska analiza, kompetencije, prosvjetni radnici, razlike u socio-demografskim obilježjima, socijalne vještine*

UVOD

U razdoblju između dva svjetska rata, na području današnje Bosne i Hercegovine (BiH) stanje u školstvu je bilo poražavajuće. Škole koje je osnovala Austro-Ugarska uglavnom su nastavile s radom, ali nova vlast nije osobito poticala otvaranje novih škola. Nova država je uvela vladavinu obilježenu snažnim centralizmom i hegemonizmom. Prosvjetna politika Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, bila je pod snažnim utjecajem ideologije unitarizma koja je školi namijenila posebnu misiju – “stvaranje novog čovjeka – Jugoslavena” (Krstić, 1938: 292). Nova država, Kraljevina SHS pokazala je kroz svoju prosvjetnu politiku izrazitu pasivnost prema modernim stremljenjima u odgoju i obrazovanju. Jedino su pojedinci, učitelji i pedagozi toga doba bili stručno aktivni i nastojali inovirati pedagoški rad angažirajući se na području odgoja i obrazovanja. Neki su osobito bili aktivni u traženju promjena u organizaciji školstva i provedbi praktične školske reforme, prigovarajući materijalističkom pristupu školstvu, ukalupljenosti i ‘prosvjetnoj dresuri’ (Vidović, 1924a: 1). Država je školstvo doživljavala kao instrument

za provođenje svojih političkih i ideoloških ciljeva, te je stoga i stručni utjecaj na pitanja školske organizacije i reforme školskog sustava bio vrlo ograničen. Kako Batinić ističe „rasprave i prijedlozi o organizaciji osnovnih i srednjih škola te o obrazovanju učitelja koje su se mogle čitati u stručnoj periodici (Čajkovac, Ratković, Škavić, Kršnjavi, Radovanović, Ljubunčić i drugi) bili su prilozi živosti diskusije s minimalnim šansama za stvarni utjecaj na reformu obrazovnog sustava“ (Batinić, 2014: 142).

Ne čudi stoga što je svaki pokušaj stvaranja nečega novoga čime se nastojalo oplemeniti običnog čovjeka, pružiti mu nove obrazovne mogućnosti, nailazio na široki odjek u javnosti i bio objeručke prihvaćen. Miljenko Vidović koji je u Bosni i Hercegovini 1919. godine otvorio školu za odrasle i time otkrio mogućnosti novih i drugačijih pristupa odgoju i obrazovanju, a osobito učeniku, doživljen je kao vizionar i reformator ali i kao uljez i provokator. U sklopu svojih prosvjetnih nastojanja, Vidović je osnovao i časopis *Uzgajatelj* kojemu je bio glavni urednik. Kroz časopis je nastojao dodatno proširiti svoje ideje, prenoseći rasprave i viđenja domaćih i inozemnih dopisnika, koji su mu svojim prilogima i značajem dodatno podizali ugled. Nije nedostajalo ni oštre kritike postojećeg školstva i društvenih i kulturnih zbivanja, a stalno je isticana i potreba pedagoške reforme škole, te će se tako i ovaj rad baviti idejom reformne pedagogije u djelovanju Miljenka Vidovića Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata. Neizbježno će biti spomenuta i škola za odrasle u kojoj su se praktično provodile ideje njena osnivača, uvodio etički i ćudoredni pristup u prosvjetni rad, vodilo se više brige oko duševne izgradnje čovjeka kako bi plodovi prosvjete bili učinkovitiji.

SITUACIJA U OBRAZOVANJU U BiH IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

Bosna i Hercegovina je ušla u sastav nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) 1. 12. 1918. godine, aktom ujedinjenja. U kraljevini SHS školstvo je stagniralo i može se reći bilo dosta nerazvijeno u BiH. Kriza je prevladavala u svim područjima te stoga ni kulturno-prosvjetni život nije toga bio pošteđen. Veliki raskorak je vladao između službeno proklamiranih stavova i zakona i same životne prakse. Obuhvat djece za školu je bio jako nizak a nedostajalo je i učiteljskog kadra. Nije bilo osobitog interesa za uvođenje nekih novih reformnih pravaca jer je u školama prevladavala stara škola pod utjecajem Herbartove pedagogije (Šušnjara, 2015). Prema podacima iz 1922./23. godine na nepuna 2 milijuna stanovnika u Bosni i Hercegovini bilo je 517 osnovnih škola i svega 78 164 dječaka i djevojčica. Sukladno popisu iz 1939. godine, 150 783 učenika je pohađalo školu, a doraslih za školu bilo je 547 900. U školama je radilo 2321 prosvjetnih djelatnika, pa je na jednog nastavnika dolazio 61 učenik (Zaninović, 1968). Prvi ustav Kraljevine SHS izglasan je 28. lipnja 1928. godine, na Vidovdan. Mnogi zastupnici su bili protiv ovog ustava, jer je jedno propisivao a drugo se provodilo u praksi, pa su tako i zakoni često bili u suprotnosti s odredbama Ustava (Bevanda, 2001). Kako Sućeska navodi Vidovdanskim ustavom bio je ozakonjen nacionalni unitarizam, državni centralizam, kao i monarhijski oblik vladavine (Sućeska, 1987). Bosna i Hercegovina je Vidovdanskim ustavom bila podijeljena na šest oblasti: Sarajevsku, Mostarsku, Tuzlansku, Travničku, Vrbasku i Bihaćku (Bevanda, 2001). „Svaka od ovih administrativnih jedinica zasebno, i bez ikakvih međusobnih veza bila je podčinjena

direktno organima centralne vlade u Beogradu.¹ Vidovdanski ustav je Srbe, Hrvate i Slovence ubrajaao u plemena istog naroda. Državno uređenje je bilo centralističko, jedna država i jedan troimeni, troplemenski narod (Bevanda, 2001). „Školstvo je bilo zapostavljeno – bez odgovarajuće materijalne potpore, bez vizije i strategije daljnjeg razvoja i bez organizirane i djelotvorne stručne akcije“ (Batinić, 2014: 86).

Nakon Šestojanuarske diktature, Bosna i Hercegovina je Zakonom od 3. 10. 1929. godine razdijeljena na četiri banovine – Drinsku sa sjedištem u Sarajevu, Vrbasku sa sjedištem u Banja Luci, Zetsku sa sjedištem u Cetinju i Primorsku sa Splitom kao sjedištem. Kralj je imenovao i postavljao banove. Bosnu i Hercegovinu su i tada nastanjivali narodi koji su se razlikovali po svojoj vjeroispovijesti, socijalnoj i političkoj pripadnosti. Stoga su česti bili sukobi, koje su ove različitosti potpirivale, što zbog politike, što zbog vjere i netrpeljivosti ili vlasti. U školstvu su vladali centralistički propisi, koji su utjecali i na Nastavni plan i program, kadrovsku politiku, osnivanje i organiziranje škola, financije i dr. Nije se puno bavilo pitanjima o kulturnim, povijesnim, nacionalnim i drugim različitostima pri organiziranju školstva, koje je, pak, bilo u stalnom finansijskom deficitu što je posljedično utjecalo i na položaj učitelja (Bevanda, 2001). „Država je svojim izdvajanjima za prosvjetu doprinosila i održavala neravnomjernosti“ (Milišić, 2011: 86). Ljubunčić ističe da su dvije pojave posebice karakterizirale društvo toga doba: velik postotak nepismenih i poluobrazovanost. Široke narodne mase su uglavnom bile nepismene, a druga pojava, poluobrazovanost, bila je tipična za to doba i vremenom je postala stalan čimbenik. Jedino se prosvjetnim radom moglo boriti protiv ovih pojava (Ljubunčić, 1925).

Zakon o školstvu donesen je 1929. godine, a njegove izmjene su nastupile već 1931. godine. Bio je to Zakon o narodnim školama: osnovnim (četiri razreda) i višim (naredna četiri razreda), ali se odnosio i na vrtiće, škole za nedovoljno razvijenu djecu. Zakon je podrazumijevao i različite tečajeve (tečajeve opismenjavanja, škole i tečajeve za domaćice, higijenske tečajeve i sl.), te manjinske i konfesionalne škole (Miljković, 2007). Glavna uloga osnovnog školstva bila je da “nastavom i odgojem u duhu državnog i narodnog jedinstva i vjerske trpeljivosti sprema učenike za moralne, odane i aktivne članove državne zajednice...” (Prosvetni šematizam Kraljevine Jugoslavije, 1932). Ovim zakonom je osnovno školovanje bilo obvezno iako je stanje na terenu pokazivalo da nema dovoljno škola za ispunjenje ove odredbe. Mnoga djeca stoga nisu stekla obrazovanje što je pridonosilo još većoj nepismenosti. Također, djeca sa sela su bila u neravnopravnom položaju u odnosu na djecu iz grada, postojalo je raslojavanje između bogatih i siromašnih, raslojavanje u pogledu nacionalnosti. Iako je Zakonom drugačije bilo određeno, školarine su ipak postojale i bile su visoke, kao i različite dažbine. U školstvu je bio prisutan dualizam. Naime, gimnazije su bile škole koje su jedine omogućavale polaznicima nastavak obrazovanja, za razliku od nižih stručnih zanatskih i građanskih škola. Nakon diplomiranja na učiteljskoj školi, školovanje se moglo nastaviti na pedagoškim školama (Bevanda, 2001). Za ovo razdoblje karakterističan je intenzivniji razvoj građanske pedagogije, u kojoj su se preklapale teorijske koncepcije radnoaktivne škole, a osobito je bio dominantan utjecaj Herbartove pedagogije (Muradbegović, 1986).

Kako je gospodarski razvoj bio na niskoj razini, to je utjecalo i na školstvo. Tako je 1937. godine školstvom bilo neobuhvaćeno oko 550 000 djece u dobi kad su trebala poći

¹ *Enciklopedija Jugoslavije*, (1983) Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.str.115

u školu, a 3000 učitelja je čekalo priliku za posao. Ovo je pridonijelo još većem socijalnom raslojavanju. Samo je manji broj iz siromašnijih slojeva mogao nastaviti školovanje. Na skupštinama i kongresima učitelja i profesora upućivane su oštre kritike zbog takvog stanja u prosvjeti, ali uzalud. Kruna svega bila je tvrdnja tadašnjeg ministra prosvjete da u zemlji postoji hiperprodukcija intelektualaca te je pokrenuo ukidanje gimnazija i učiteljskih škola, što je onda dovelo i do otpuštanja nastavnog kadra (Bevanda, 2001). Vidljivo je da su svi ovi postupci utjecali na školstvo u cjelini, koje se u Bosni i Hercegovini teško i sporo razvijalo za razliku od drugih krajeva koji su činili istu državu. Stoga ne čudi činjenica da je BiH drugi svjetski rat dočekala s nerazvijenim školstvom i velikim brojem nepismenog i neobrazovanog stanovništva (Papić, 1981).

DOLAZAK VIDOVIĆA U SARAJEVO

U Bosni i Hercegovini se između dva rata pojavljuje prosvjetno-etički pokret koji nudi poseban koncept obrazovanja odraslih, a osnivač mu je Miljenko Vidović. Zamisli pokreta bile su sprovesti preporod škole, pučkoga prosvjećivanja te umjetnosti i tiska. Vidović je u Sarajevo došao iz Knina gdje je osnovao i vodio školu jer je uvidio je da su neznanje i neukost najgori neprijatelji naroda. Smatrao je da je svaki čovjek dužan učiniti koliko može na ovom području te je stoga okupio mlade oko sebe i stao ih poučavati. „Vidović je po mnogo čemu osebuja, neobična i nesvakidašnja pojava“ (Bevanda, 2001: 167). On je za godinu dana položio privatno osam razreda gimnazije u Splitu. Nakon toga je studirao pravo u Zagrebu, a potom otišao u Beč na visoku tehničku školu. Bio je dobar govornik i znao je kako privući slušatelje. Uz organizaciju škole za odrasle, tečajeva opismenjavanja, dopisne škole, brojnih predavanja i javnih tribina, uređivanja časopisa i listova, i sam je mnogo pisao (Bevanda, 2001). U Sarajevu je živio sa suprugom u Aleksandrovoj ulici gdje je bilo i sjedište časopisa *Uzgajatelj*. Kako nisu imali djece, udomili su dvoje siročadi. „Vidović predaje na večer u svojoj školi a danju uređuje *Uzgajatelj* i odgovara najpripravnije na mnogobrojna pisma, koja mu pristižu sa svih strana. Sve svoje spise i brošure razošilje on sam, a pripomaže mu samo njegova supruga i jedan učenik“ (Bajuk, 1925: 376).

Vidović se 1937. godine preselio u Beograd, gdje je također vodio svoju školu i djelovao kao vođa kulturno-etičkog pokreta Jugoslavije. U Split se seli 1941. godine, gdje je u razdoblju od 1948. godine do 1960. godine bio profesor na klasičnoj gimnaziji. Vidovićev kulturno-etički i socijalno-pedagoški pokret su sustavno prešućivani nakon Drugog svjetskog rata. Ako ga se i spominjalo bilo je to u negativnom kontekstu (Bevanda, 2001). U svom tekstu *Sarajevski profesori – odred napredne inteligencije između dva rata* autor Vlatko Ubavić spominje Vidovića i njegovu školu, kazujući: „Kada je riječ o naporima grupe sarajevskih profesora da se prihvate marksističkog gledanja u nauci i društvu, neće biti na odmet da bar uzgred napomenem polemiku sa demagoškim ‘Vidovićevim pokretom’, koji je održavajući tzv. ‘Večernju školu’, širio ničeovske ideje o ‘natčovjeku’ i, u stvari, podržavao prodor raznih teorija koje su, u svojoj suštini, bile podloga nacističkoj ideologiji“ (Bevanda, 2001: 162). I Mitar Papić je, pišući o *Uzgajatelju*, naveo kako su u njemu pisali politički napredni prosvjetni radnici ali da je list nosio pečat takozvanog ‘Etičkog pokreta’ Vidovića s obilježjem reakcionarne pedagogije (Bevanda, 2001).

OSNUTAK VIDOVIĆE ŠKOLE U SARAJEVU

Vidović dolazi u Bosnu i Hercegovinu 1919. godine gdje je zatekao vrlo teške uvjete u prosvjeti. Nastojeći nešto promijeniti okupio je skupinu istomišljenika i s njima organizirao večernje sastanke na kojima se raspravljalo o postojećem stanju u prosvjeti ali i društvu uopće. Postupno je osmišljavao i program rada i vrijeme održavanja sastanaka. Ovo početno druženje preraslo je u večernju školu za odrasle. Osnova programa je bila „kulturna nauka“ (Ljubunčić, 1925: 45), za koju nije postojalo posebno gradivo jer se materijal dobavljao iz samog života. Cilj je bio odgojiti čovjeka, pojedinca, kao slobodnu ličnost. Škola nije imala svoje prostorije niti je primala ikakvu pomoć od države (Ljubunčić, 1925). Polaznici škole su bili radnici iz tvornica, obrtnici i njihovi pomoćnici, namještenici iz raznih zavoda, đaci i niži činovnici. Ljubunčić za njih kaže da su to bili svi „ljudi koji su obavljali najteži i najnaporniji posao“ (Ljubunčić, 1925: 29). Sastajali su se u jednoj unajmljenoj sobici. Svi su preko dana bili zaposleni a uvečer su se okupljali oko Vidovića. Bili su to sati međusobnih razgovora i upoznavanja nakon kojih se postupno prelazilo na društvena, staleška, nacionalna i kulturna pitanja. Potreba za dodatnom izobrazbom ili dopunom već postojećeg znanja bila je očita. „Kao da su se rastvorili prozori na dušama prvih učenika i u njih hrupio svjež, mirisav zrak saznanja, kao da se unutarnji život počeo ventilirati, osjećali su svi u take časove, kako ih nešto obuzimlje, što je nalik na preporod, i kako se pred njihovim do sad zatvorenim očima rađaju vidici i pale kriješovi od kojih se putevi osvijetljavaju“ (Ljubunčić, 1925: 31).

Kako je rastao broj polaznika, trebalo je pronaći veći prostor za susrete i stoga je postignut dogovor s trgovačkom školom u Sarajevu da se nastava odvija u prostorijama ove škole. To je pozitivno utjecalo na redovitost sastanaka i provođenje odgovarajućih odgojno-obrazovnih aktivnosti. Vidović je tako postao svojevrsni predvodnik, vođa i učitelj a njegovi učenici, sljedbenici, koji su svake večeri poslije posla dolazili u nove prostorije u 18 sati. Postupno su uvođeni dodatni sati sukladno programu rada i trajali su 18 - 21 pa i 22 sata. Iz tih početaka se razvila škola za odrasle čiji je uvriježen naziv bio Vidovićeva škola. Škola je za neke postala jedino mjesto u koje su dolazili sigurnim korakom, jer tu nije bilo razlike u staležu, spolu, rasi ili vjeri i nije bilo svjedodžbi o dobrim i lošim ocjenama. U ovom zavodu se nastojalo ljude odvikavati od loših navika i nazora što su im usađivali oni koji su njima upravljali. Očito pod utjecajem Rousseauovih ideja, koji je isticao da prije svega treba odgojiti ljude jer njegov odgajnik neće biti ni pravnik, ni vojnik, ni svećenik, nego ponajprije *čovjek*, sposoban i spreman podnositi udarce (Rousseau, 1887), Ljubunčić primjećuje „da je u nas malo ljudi, a najviše namještenika i radnika, vojnika i činovnika, dokaz je kako su naše prilike zaostale. Mi uzgajamo slugu, podvornike, potčinjene i niže činovnike, mi uzgajamo obične vojnike pa pri tom zaboravljamo, da bi trebalo da uzgajamo u prvom redu ljude“ (Ljubunčić, 1925: 43). Svakako je i ovo bio jedan od važnih uzroka zašto su prostorije škole svake večeri bivale sve punije. Ta crta zajedničkog života i druženja, kao i etičko i kulturno nastojanje škole, privlačila je polaznike sa svih strana. Oni su se preporučali i postajali novi ljudi koji su otkrivali svoje mogućnosti i vrijednosti. „Oni postaju svjesni da i jedan podvornik, brijač i cipelar unosi svoj život i svoj rad u zajednička nastojanja ljudi, pa znaju da opći uspjeh ovisi od svakog pojedinca“ (Ljubunčić, 1925: 43).

Nastava u Vidovićevoj školi se odvijala po prilagođenom programu srednjih škola. Škola koja je otvorena te 1919. godine, okupljala je oko 200 ljudi koji su svojim

stalnim dolascima učvršćivali njen značaj i davali joj na snazi. „Oni su ujedno pravi članovi zajedničke duhovne porodice. To je škola života i radna zadruga u kojoj se ličnost pojedinca oslobađa okova, što su ga sapinjali, kako bi spoznao svoje životne poslanje i shvatio društvene zadatke“ (Ljubunčić, 1925: 15). Razmišljanja i rad Vidovića odgovarali su na potrebe tadašnjeg društva, koje se teško oporavljalo od rata i njegovih posljedica. Vidović je ispitivao situaciju u tadašnjem društvu koja nije išla u prilog obrazovanju i odgoju, stoga se on, po Ljubunčiću, uzdigao do reformatora, istražujući razloge negativnosti u društvu. „On je postao psiholog, a u želji da dovede čovjeka u priliku da daje najbolje što u sebi ima, bio je i pedagog“ (Ljubunčić, 1925: 16). Iz ovog je vidljivo da je Vidović upravio svoje poglede na dva čimbenika: čovjeka kao pojedinca i društvo kao cjelinu. Sav njegov rad je nastao iz iskustava koja je sam proživljavao i iz kojih je crpio ideje za svoj rad, kao i iz pedagoške baštine Komenskog, Rousseaua, Tolstoja, koji su svaki u svoje vrijeme bili istaknuti reformatori, predlagači i pronositelji novih ideja, a koje Vidović često spominje i citira u svojim člancima i javnim predavanjima. Vidović je u svojim javnim predavanjima ukazivao na postojeće stanje u pedagoškoj oblasti i osuđivao način odgoja i pristup učeniku u tadašnjoj školskoj praksi. Isticao je da škola treba obrazovati umno i moralno, čeličiti volju polaznika i osposobljavati ih za svladavanje i najtežih napora. Škole kakve su postojale, po Vidoviću, bile su škole strogih propisa s prenatravanjem intelektualnim momentom i nisu stvarale ugodnu atmosferu za odgoj i obrazovanje. Stoga je on stalno pozivao na suradnju i razmjenu iskustava, ali često nije nailazio na razumijevanje svojih kolega profesora. Neki od njih su surađivali u Vidovićevoj školi i tako, uvidjevši učinkovitost novih metoda i pristupa, prenosili ta svoja iskustva u redovne javne škole, ali bilo je i onih koji su javno prozivali i osuđivali Vidovića i njegova nastojanja. Smatrali su da Vidović pretjerano ističe rad, zanemarujući ostale čimbenike, djelotvorne u ljudskom životu, te da kroz svoj kulturno-etički pokret, provodi metode koje „ne odgajaju etičke jedinice, nego fanatike jedne sekte“ (Živković, 1927: 503).

UZGAJATELJ – PRENOSITELJ IDEJA REFORMNE PEDAGOGIJE

Vidovićev pokret se uz pomoć Dopisne škole za odrasle, biblioteke *Uzgajatelj* te časopisa *Novi čovjek* i *Novi vidici* razgranao na cijelo područje Kraljevini SHS, a imao je i sljedbenika u mnogim europskim zemljama, ali i u Americi. Časopis *Uzgajatelj* se bavio pitanjima reformne pedagogije u kontekstu općeg društvenog i kulturnog razvoja (Batinić, 2015). Časopis je prenosio ideje svjetskih i domaćih pedagoga koji su nastojali oživjeti školski rad, ohrabriti učenika ali i učitelja na praktičnost i učinkovitost nastave. Za Vidovićevu se školu znalo u svim jugoslavenskim sredinama, pa i izvan zemlje a posebno u Kanadi i Americi, gdje su stizala izdanja njegovih časopisa, a američki listovi su objavljivali članke iz *Uzgajatelja*² (Bevanda, 2001). Mnoga su pedagoška pitanja razmatrana u ovom časopisu, a ideje iz povijesti pedagogije poslužile su kao inspiracija za rješavanje aktualnih problema školstva i prosvjete toga vremena.

² List Svijet iz New Yorka od 8.3.1925.godine preuzeo članak *Naše ogledalo*, a od 10.3.1925. godine, članak *Nesavremena inteligencija* (*Uzgajatelj* br.4, 1925)

Prvi broj *Uzgajatelj*a se pojavio krajem 1923. godine. Bio je to časopis za moralno i etičko poboljšanje društva i izlazio je jednom mjesečno sve do 1926. godine. Urednik i nakladnik časopisa bio je Miljenko Vidović. O *Uzgajatelju* se ubrzo pronio dobar glas, jer je objavljivao kvalitetne priloge, istaknutih pedagoških djelatnika toga doba iz svih krajeva tadašnje države, ali i iz inozemstva. Također je prenosio članke drugih listova koji su pisali o fenomenu Vidovićeve škole. List *Slovenski narod* je objavio članak o školi za odrasle, za koju autor Bajuk kaže da je više pokret a ne škola. On je, na nagovor prof. Osvalda iz Ljubljane, došao u Sarajevo kako bi se sam uvjerio u njenu učinkovitost. Čudio se da je škola za odrasle, poznata u cijelom svijetu, pa i u Americi zahvaljujući suradnji s Radosavljevićem. Međutim, u samome Sarajevu jedva je pronašao adresu na kojoj je Vidović stanovao (Bajuk, 1924). I *Česke večerne slovo* iz Praga pisalo je o Vidovićevoj školi a *Uzgajatelj* je prenio taj članak u cijelosti (*Uzgajatelj*, 1924). Ljubunčić je bio stalni suradnik *Uzgajatelj*a, a u njemu su svoje priloge objavljivali i brojni hrvatski učitelji poput Jagode Truhelka, Jure Turića, Kamila Brosslera, Mate Lovraka, Davorina Trstenjaka, Stjepka Ilijića i drugih. U njihovim su se radovima, pisanju i prosvjetnim idejama očitovali elementi reformne pedagogije (Batinić, 2015). U časopisu je oštro kritizirana tradicionalna, dogmatska, normativna pedagogija (Bevanda, 2001) i predlagali su se humaniji i kvalitetniji pristupi nastavi i pojedincu na početku 20. stoljeća koje je još nazivano i „stoljeće djeteta“ (Batinić, 2015). Pisalo se o raznolikim pravcima škole rada. Isticala se važnost produktivnog i ilustrativnog rada, slobodnog duhovnog rada, kreativnosti, škole po mjeri, te su se predlagale nove metode i pristupi u nastavi kao i škola ručnog rada. Puno se isticala funkcionalna, socijalna, kulturna i filozofska pedagogija (Bevanda, 2001). Govoreći o svojim pedagoškim nastojanjima Vidović je u tekstovima isticao da njegov pokret nije mogao mimoići pedagošku oblast ni način odgajanja u školama, jer su nazori o reformi odgoja za koju se on zalagao našli i praktičku potkrepu u četverogodišnjem iskustvu škole za odrasle u kojoj su se na novim pedagoškim metodama stjecali neobični uspjesi (Vidović, 1924c). „Škole današnjeg vremena više su kao neki mehanizam negoli organizam, više konstruirano nego organski izraslo biće. U njima se većma teorizira i muči, dosađuje i u djeci ubija interes. Nema osjetilnog, prirodnog miliea za učenje. Naš je učenik lišen svih dodira s prirodom i stvarnim životom i osam godina je zatočen u školi daleko od izravnog iskustva. Ne crpe nauke iz samih stvari“ (Bartulović 1924: 384). Jedan učitelj iz Splita u svom prilogu nastoji pojasniti zašto je razumljivo da se ovaj odgojni i prosvjetni pokret koji je pokrenuo Vidović „baš u ovo doba razmahao... s obzirom na današnje prosvjetne i uzgojne prilike u kojima živi naš narod i na opću moralnu dekadenciju ljudstva. Budi čovjek, i Sve za čovjeka jesu poluge Vidovićeve rada. Visok i pogibeljan poziv u naše vrijeme“ (Boko, 1924: 146). Onima koji su bili protiv promjena u školstvu, Vidović kroz članke u *Uzgajatelju* i javna predavanja poručuje da bez korjenitih reformi škola nema odgojnog uspjeha, jer „ukočena šablona, koja se strogo propisuje, previše naglašen intelektualni moment, nepravde koje se čine ozgo, a ponajviše unapređivanje, ne valjda moralno najjačih, već puzavaca i štrebera, a često i partijskih doušnika; sve to stvara atmosferu vrlo neugodnu za zanos i oduševljenje prema uzgojnom radu.“ (Vidović, 1925b: 147). Kada ljubav prosvjetnog radnika prema pozivu izgubi prvotnu snagu, „tada uzgajatelj-umjetnik postaje jednostavni zanatlija, koji po propisu vrši svoj posao...“ (Vidović, 1925b: 147). Vidović kao da prati Tolstoja i njegovo kritičko viđenje škole koji je isticao da škole toga vremena nisu bile organizirane tako, da bi djeci bilo ugodno učiti, nego naprotiv, da bi učitelju bilo lako poučavati. (Tolstoj, 1912). Na ovom tragu, Vidović primjećuje da se i samim pogledom na školske udžbenike vidi da njihovi autori nisu imali pred očima učenike nego učitelje, jer u njima nije bilo

dovoljno psihološke osnove niti jasnih pojašnjenja, kao ni poticaja volje, a kamoli obrade koja bi zainteresirala učenike i oduševila ih za određen predmet (Vidović, 1925b). Učitelj Moritz Levi iz Gradačca u svom članku pod nazivom *Defetizam inteligencije* upozorava da defetizam školovanih ljudi nalazi očito svoj korijen u samom sustavu odgoja. „Tu se sve svodi na bubanje i pamćenje. Sve na šablonu i školsko gradivo. O nutarnjoj luči čudoređa, o snažnoj moralnoj volji, o veličini karaktera i o idealima za opće narodno dobro – nema u tim školskim shemama ni govora. Tu je čini mi se svekoliko problem inteligencije. I ko taj problem riješi povoljno, taj je već time preporodio svijet“ (Levi, 1924: 388). Stara škola i pedagogija 19. stoljeća, kao i društvene i gospodarske promjene uvjetovali su reformna nastojanja na prosvjetnom području koja je zagovarao *Uzgajatelj* kroz svoje priloge. „Neupitna heterogenost tih nastojanja interpretira se na različite načine: kao skup individualnih napora za postizanje istog cilja, kao početak pluralizma i demokratizacije odgoja i obrazovanja, kao organizirani napor s ciljem promjene postojećeg stanja, kao oživljavanje nekih utopističkih ideja iz povijesti pedagogije, kao originalan odgovor na duh novog doba ili samo kao niz pokušaja kakvih je već bilo u povijesti pedagogije“ (Batinić, 2014: 25). Kao što je i Komenski kritizirao školski sustav svoga doba, tako se Vidović i drugi autori koji su pisali u *Uzgajatelju* obrušavaju na školstvo kojega su i sami dionici. „Nastavna obuka, učenost, tečenje znanja – to je za njih vaskolika škola, cilj i metod rada. Prazna vreća – to je za njih učenik. Riječi, formule i apstrakcije – to je ono što treba sasusti u vreće. I koja vreća bolje prima tu građu, postaje prvim najboljim učenikom. Postaje odlikaš“ (Vidović, 1925c: 194). On primjećuje da se u školama zahtijeva slijepa pokornost i pasivno slušanje. Svaka individualnost i aktivnost duha trebala je biti zatomljena a da se ne govori o samostalnoj aktivnosti učenika. Sprečavao se razvoj svega nutarnjeg, vlastitog i potiskivao se dinamički faktor a davala prednost „...mehanizmu, šablona, dresuri, ukalupljivanju duha u jednolične forme - eto sistema i duha škole“ (Vidović 1925c: 194).

Nova škola i novi sustav su često potencirani kao opozicija staroj školi i odgoju koji je ona provodila, ne zbog njihove originalnosti, već zbog isticanja suprotnosti. Školski sustav je bio krivac zašto su mnogi odustajali od obrazovanja jer ih se obeshrabrivalo i ponižavalo. Vidović to ovako pojašnjava: „To je tragika gotovo svakoga tko prođe ispod školskog tijeska, kao da je školi cilj, ne da gaji, potiče i hrani čovjekove ideale, već da mu ruši dušu, čupa iz nje sav polet mladosti i volju i hrabrost. Taj pedagoški grijeh školskog života ubija talente, jer se jedino u zanosu i oduševljenju spontano razvija i jača čovjekov duh, a škola kao da odista upinje sve sile da uguši u učeniku zanos i volju“ (Vidović, 1924c: 226). Obrazovanje bi trebalo biti dobrovoljan i slobodan susret učitelja i učenika, upozoravao je Tolstoj, a nikako prisilni čin (Tolstoj, 1912). „Sloboda, duhovni rad, ličnost, samorad i samostalnost“ su po Gaudigu ključni pojmovi škole budućnosti. Učitelj bi trebao učenika dovesti na pravi put i naučiti ga tehnici rada i učenja (Gaudig, 1930: 53). Takvim se mislima bave i dopisnici koji se redovito javljaju u *Uzgajatelju*, pa tako i Paja Radosavljević profesor na sveučilištu u New York-u, koji je, posjetivši Mostar u kojem je nekad učiteljevao, održao i prigodno predavanje. Istaknuo je da „naše obične škole svojim gomilanjem znanja u pamćenju ne izvršuju pedagošku misiju niti spremaju valjane i sposobne građane“ (Radosavljević prema Vidović, 1925e: 314). Također je govoreći o javnim i privatnim školama, Radosavljević ustvrdio da moć Amerike počiva u prvom redu na prosvjetnom radu privatne inicijative i potpori tog rada od strane države. Istaknuo je i da su Pitagorina, Sokratova, Pestalozzijska, Rousseau-ova i Montessori privatna škola iznad javnih škola i da je „čitava pedagogija ponikla ne u zvaničnim već u privatnim prosvjetnim ustanovama“ (Radosavljević prema Vidović, 1925e: 314). Zato

ovaj profesor zazire „od šablonskog školstva koji je tuđ našoj slavenskoj rasi i koji naše najveće i najvrjednije odlike ostavlja zatrpane pod teretom nastavnog mehanizma ili ih naprosto koči suhoparnom građom pamćenja.“ (Radosavljević prema Vidović, 1925e: 314). Vidović u svom osvrtu na Radosavljevićevo predavanje komentira „Tu se je ovaj veliki učenjak identifikovao s našim etičkim pokretom. On je dapače izričito naglasio da osnov na kojima počivaju naše škole za odrasle u Sarajevu jest najprikladniji za našu narodnu dušu, jer pedagogija ovih škola počinje iznutra, iz osjećaja da izgrađuje ljude, a ne kako je to običaj u redovitim školama da naprosto kljuka rečenicama i formulama glavu učenika“ (Vidović, 1925e: 314-315). U svojim člancima u *Uzgajatelju* i drugim pedagoškim časopisima toga doba, prof. Radosavljević je uglavnom obrađivao teme iz eksperimentalne psihologije i pedagogije i tako postao prvi zagovaratelj i predstavnik pozitivizma u psihološkoj i pedagoškoj znanosti na ovim prostorima (Batinić, 2014).

Batinić navodi da se tragovi reformne pedagogije u Hrvatskoj mogu naći početkom 20. stoljeća u pedagoškoj književnosti i školskoj praksi učiteljica okupljenih oko časopisa *Domaće ognjište*. Jagoda Truhelka, priređivačica ovog časopisa skupa s Marijom Jambrišak i suradnica u mnogim pedagoškim časopisima, radila je kao učiteljica u Bosni i Hercegovini sve do 1923. godine i u nastavcima pisala o Moralnom odgoju djece u *Uzgajatelju*. Ona kritizira tehničku i materijalnu kulturu, intelektualizam u odgoju i obrazovanju i zalaže se za proučavanje dječje psihe kao preduvjeta za bolji odgojni pristup (Batinić, 2014). Truhelka kritizira ustaljenu školsku praksu u kojoj se preferira odgoj razuma a ne i moralni odgoj. „Sve više nestaje briga za uzgoj čovjeka, uzgoj etičkog karaktera. Inteligencija sama još nije karakter“ (Truhelka 1924: 17). Kao učiteljica je posvećivala veliku pažnju uređenju školskog prostora i školskog vrta. Skupa sa svojim učenicama je priređivala predstave koje su imale velikog odjeka u Banja Luci i Sarajevu, te je tako provodila snažan odgojni utjecaj putem umjetnosti u školi ali i izvan nje (Jindra 1982: 48). Još jedna poznata i nadasve hvaljena autorica priloga u *Uzgajatelju* bila je Jelica Belović Bernadzikowska koja je isticala da je odgoj potrebno prilagoditi duhu vremena i ne brinuti jednostrano o ispunjenju postavljenog plana i programa rada, slijedeći slijepo postojeće metodičke recepte. Ona ističe da bi radije trebalo povećati brigu za djecu i njihovo stanje i osjećaje, njihove želje i htjenja. Njezino područje interesa također je bila dječja psihologija kroz koju je ona promatrala svoje učenice, otkrivajući tako njihove karaktere i mogućnosti (Belović-Bernadzikowska, 1900).

Izvrješćujući o Međunarodnom profesorskom kongresu kojemu je nazočio, Vidović u *Uzgajatelju* prenosi zaključke o srednjoškolskim pitanjima s kongresa u kojima se ističe kako je potrebno olakšati programe raznih grana srednje nastave i težiti razvoju inteligencije kod učenika a ne pretrpavanju raznim znanjima. Kad jer riječ o ispitima, oni trebaju biti svedeni na minimum, kao i preveliki zahtjevi fakulteta jer zbog njih nastava u srednjoj školi „skreće s pravog puta na uštrb općeg obrazovanja“ (Vidović, 1925d: 327). Pri utvrđivanju rasporeda sati, smatra se da bi primjer trebao biti Dalton plan i nova škola tako da učenici imaju što manje sati predavanja, a što više sati samostalnog rada u posebnim učionicama i pod kontrolom jednog nastavnika (Vidović, 1925d). Vidović u komentaru zadovoljno zaključuje: „Moramo priznati, iako je to neskromno, da je kongres iznio sve one ideje za koje se već tri godine bori naš list, a zbog kojih smo, baš u pitanju školstva, pretrpjeli mnoge napadače i uvrede i klevete. Ovaj kongres je za nas sjajna zadovoljština, koja jača naš prosvjetno-reformni stav i ulijeva nam u dušu nove energije da ne klonemo, već da ustrajemo na putu duševne obnove putem čudorednog i valjanijeg uzgoja“ (Vidović, 1925d: 327).

ZAKLJUČAK

Usporedo s učvršćivanjem državnog činovničkog aparata i centralizacijom vlasti u novoosnovanoj Kraljevini Jugoslaviji, kako smo vidjeli iz prethodno kazanog, nastojalo se centralizirati i unificirati školstvo. U domaćim je prosvjetnim krugovima zagovarana tolerancija, koja je trebala biti temelj poslijeratne škole, kako bi se na neki način došlo do pomirenja svih različitosti. Od pedagogije (pedagoške znanosti) se očekivalo da bude stalni posrednik između škole i države, kriterij kojeg bi se uvažavalo pri odlučivanju što bi se i kako u školstvu trebalo mijenjati. Međutim, praksa je pokazala da su to bile utopijske namisli bez realnog ostvarenja (Miljković, 2007). Bilo kakvu reformu je nemoguće provesti bez podrške onih kojih se ona najviše tiče, pa je tako i pedagoška reforma škole ovisila od potpore učiteljske zajednice. Reformna pedagogija se u svijetu, pa i kod nas, javila kao jedan posebni povijesno-pedagoški fenomen početkom 20. stoljeća, predstavljajući različite oblike reformnih stremljenja i koncepcija škola. Promjene su se ogledale u načinu poučavanja i pristupu nastavi što se onda nastojalo postupno prenijeti i na cjelokupni školski sustav. Tako je i radna škola postala tridesetih godina službeno pedagoško usmjerenje u tadašnjoj državi. U svijetu su se pojavile škole koje su uvodile didaktičke koncepcije reformne pedagogije, te je to imalo odjeka i na postojeću pedagošku teoriju i praksu u državnim školama. Vidovićeva škola je bila prva takva škola na prostoru tadašnje države i njome je njen osnivač izazivao duhove i produbljivao nesporazume među učiteljima i onima koji su o školstvu odlučivali. On je nastojao stvoriti nešto novo, nešto što je oponiralo staroj školi i postojećim pedagoškim trendovima. Bio je to pothvat koji nikoga nije ostavljao ravnodušnim.

Iz većine priloga objavljenih u *Uzgajatelju* u razdoblju njegova izlaženja, ogleda se neosporna ljubav prema prosvjetnom pozivu i stoga se apelira na neophodne promjene u odgojno-obrazovnom procesu. Time reformna pedagogija postaje prirodan odgovor na jedno specifično razdoblje u kojem se tadašnja država našla sa svim svojim ideološkim praksama i prosvjetnom politikom. Sva nastojanja Vidovića i njegovih sljedbenika ukazuju, zapravo, na potrebu stalnog osluškivanja promjena u odgojno-obrazovnim procesima i njihova usklađivanja sa stvarnim životom i potrebama društva.

LITERATURA

- Bajuk, H. (1924) Vidovićeva škola za odrasle s maturalnim tečajem, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 10, str. 376-378.
- Bartulović, A. (1924) Približimo školu životu. *Uzgajatelj*, Sarajevo, 10, str. 384.
- Batinić, Š. (2014) Povijesni razvoj i recepcija reformne pedagogije u hrvatskoj, doktorski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.
- Belović-Bernadzikowska J. (1900) Iz mog albuma: psihološke fotografije. *Školski vjesnik*.
- Bevanda, M. (2001) *Pedagoška misao u BiH, 1918-1945*, Sarajevo, Filozofski fakultet.
- Boko, J. (1924) Vidovićeva škola u Sarajevu, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 4 str. 141-142.
- Enciklopedija Jugoslavije*, (1983) Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb.

- Levi, M (1924) Defetizam inteligencije, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 10, str. 388.
- Gaudig, H. (1930) *Die Schule im Dienste der werdenden Persönlichkeit*, Leipzig, Verlag Quelle & Meyer.
- Ljubunčić, S. (1925) *Vidovićeva škola kao kulturno-etički i socijalno pedagoški pokret*, Sarajevo, Nakladna biblioteka Uzgajatelj.
- Krstić, M. (1939) Razvoj učiteljske škole u Jugoslaviji od 1918-1938 god. U: Majstorović, M. R. (ur.). *Pedagoška Jugoslavija 1918-1938*, Beograd, Izdanje Jugoslovenskog učiteljskog udruženja, str. 292-298.
- Milišić, S. (2011) Nastanak i razvoj visokoškolskih i naučnih ustanova u Bosni i Hercegovini nakon Drugog svjetskog rata (1945-1958), *Pregled*, Sarajevo, str. 83-96.
- Miljković, D. (2007) Iz povijesti osnovne škole u Hrvatskoj u razdoblju od 1918. do 1941., Zagreb, *Odgojne znanosti*, Vol. 9, 1, str. 135-150.
- Muradbegović, M. (1986) Fundamentalna i primjenjena istraživanja u pedagoškim naukama u BiH, *Naša škola*, 7-10, str. 146-151.
- N.N. (1925) Vidovićeva škola. *Uzgajatelj*, Sarajevo, 6-7, str. 281-282.
- N. (1925) Duhovni preporod, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 5, str. 191.
- Rousseau, J. J. (1887) *Emil ili o uzgoju*, Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Sućeska, A. (1987) *Istorija države i prava naroda SFRJ*, Sarajevo, Svjetlost.
- Šušnjara, S. (2015) Development of school systems and pedagogy in Bosnia and Herzegovina from the period after the World War II to the 1970s, *Journal of contemporary Educational Studies*, Ljubljana, 2, str. 64-80.
- Tolstoj, L. N. (1912). *O narodnom obrazovanju*, Zagreb, Hrvatsko društvo za unapređenje uzgoja.
- Truhelka, J. (1924) O moralnom uzgoju djece. *Uzgajatelj*, Sarajevo, 1, str. 17-18.
- Zaninović (1968) *Kulturno-prosvjetni rad u NOB-i*, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika.
- Vidović, M. (1924a) Šta može uzgoj, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 1, str. 1-2.
- Vidović, M. (1924b) Prvi jugoslovenski kongres za promicanje etičke kulture. *Uzgajatelj*, Sarajevo, 6-7, str. 201.
- Vidović, M. (1924c) Dopisna škola za odrasle, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 6-7, str. 226.
- Vidović, M. (1925a) Čovjekova beskrajnost, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 2, str. 6.
- Vidović, M. (1925b) Naši protivnici, *Uzgajatelj*, 4, str. 147-150.
- Vidović, M. (1925c) Škola, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 6-7, str. 194.
- Vidović, M. (1925d) Međunarodni profesorski kongres, *Uzgajatelj*, Sarajevo, 6-7, str. 326-327.
- Vidović, M. (1925e) Prof. dr. Paja Radosavljević, *Uzgajatelj* Sarajevo, 8-9, str. 314-315.

Živković, A. (1927). 1. Miljenko Vidović, *Za zapadnu kulturu ili protiv nje*, Vreme, Beograd, 1927. 2. *Ideje i problemi*, Obod, Sarajevo, 1927. 3. Miljenko Vidović, *Faktor rada – evanđelje života*, Štamparski zavod d. d., Sarajevo, 1927. *Bogoslovska smotra*, 15(4), 503-505.

SUMMARY

THE IDEAS OF REFORM PEDAGOGY IN THE ACTIVITIES OF MILJENKA VIDOVIĆ IN BOSNIA AND HERCEGOVINA.

The new educational-ethical movement with special concept of the adult education appeared in Bosnia and Herzegovina between the two world wars. The founder of this movement was Miljenko Vidović who had brave ideas to modernize schools, work on common people education, on art promotion and the newspaper's organization. Target group of Vidović's educational attempts were labourers and employees. When it comes to education, the situation in Bosnia and Herzegovina was extremely difficult in 1919. Therefore, Vidović's intention was to connect teaching contents with a real life in order to educate a human being as independent individual. Vidović and his followers considered schools of that time as institutions without life, light and intimacy. According to them, these schools were full of „scholastic inflexibility, scientific discipline and diffident that only sterilized strong affirmation of will and emotion on which educational success was dependant“. This movement made contradicted affection in BiH publicity. The magazine *Uzgajatelj* (1923-1926) dealt with the issues of the Reform's pedagogy within the context of a general social and cultural development. I would like to research in which extent Vidović and his followers influenced the changes in BiH schooling in the mentioned period of time and to uncover the influence of this movement that was also called a 'right road'. Nevertheless, the movement faced a serious critics and accusation that it presented only plain plagiarism of a foreign philosophical attitudes and not at all „a temple built by common people who ensured right content and form to it.“

KEY WORDS: *Vidović's school, Reform's pedagogy, adult education*